চতুর্থ অধ্যায়

ଭାରତରେ ପ୍ରଥମ ନଗରୀକରଣ

ସୁରେଖା ତାର ବାପାଙ୍କ କୋଠରୀରେ ଗୋଟିଏ ବହି ଟେବୁଲ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲା । ସେହି ବହି ଉପରେ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ଖବର କାଗଜର ମଲାଟ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଖବର ଲେଖାଥିଲା ‘‘ଭାରତୀୟ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ହରିୟାଣାର ବେବୁଆ ଗ୍ରାମରୁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକଙ୍କର ୧ ୦ଟି କଙ୍କାଳ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ।’’ ସୁରେଖା ତା ବାପାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନକଲା, ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତା କ’ଣ ? ଉତ୍ତରରେ ବାପା ଯାହା କହିଲେ ଆସ ଶୁଣିବା ।

ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗରେ ଚାଷ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପଶୁପାଳନ ଯୋଗୁଁ ଲୋକମାନେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଏକାଠି ବସବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଫଳରେ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଭାରତ ଉପମହାଦେଶରେ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ବସତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମେ ସିନ୍ଧୁ ନଦୀର ପଶ୍ଚିମ ପଟରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ପରେ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ପାକିସ୍ଥାନର ମେହରଗଡ଼ଠାରେ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଥମେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବାର ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । କୃଷିର ବିକାଶ ଓ ଧାତୁର ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁ କେତେକ ବସତି ସହର ଓ ନଗରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ବିଶେଷକରି କଂସା ଧାତୁର ବ୍ୟବହାର ସମୟରେ ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ କେତେକ ନଗର ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଗରକୁ ବିସ୍ତୃତ ଚାଷଜମି, ଜଙ୍ଗଲ ଓ ନଦୀ ଘେରି ରହିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ସେହି ନଗରଗୁଡ଼ିକ ଧ୍ୱଂସ ପାଇ ମାଟିତଳେ ପୋତି ହୋଇପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ମାଟି ଖୋଳି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସିନ୍ଧୁ ନଦୀ ଉପତ୍ୟକାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଖୋଳି ଦୁଇଟି ପ୍ରାଚୀନ ସହର ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ଏହି ସହର ଦୁଇଟି ହେଉଛି ହରପ୍ପା ଓ ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦୁଇଟି ସହର ପାକିସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ସଭ୍ୟତା ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୫୦୦୦ ବର୍ଷ ତଳେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଐତିହାସିକ ଓ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ଅନୁମାନ କରୁଛନ୍ତି ।

୧୯୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଦୟାରାମ ସାହାଣୀ ମାଟିତଳୁ ହରପ୍ପା ସହରକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଏହା ସିନ୍ଧୁନଦୀର ଉପନଦୀ ରାବୀନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେହିପରି ୧୯୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ରାଖାଲ ଦାସ ବାନାର୍ଜୀ ସିନ୍ଧୁନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ସହରକୁ ମାଟିତଳୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ର ଅର୍ଥ ‘‘ମୃତନଗରୀ’’ । ହରପ୍ପାଠାରୁ ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋର ଦୂରତା ପ୍ରାୟ ୩୫୦ ମାଇଲ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଇଟି ସହର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଅଛି ।

ହରପ୍ପା ଓ ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ସହର ଦୁଇଟି ସିନ୍ଧୁ ନଦୀ ଉପତ୍ୟକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା କୁହାଯାଏ । ହରପ୍ପାଠାରେ ଖନନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ଏହି ସଭ୍ୟତା ଜଣାପଡ଼ିଥିବାରୁ ଏହାକୁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତା

କୁହାଯାଏ। ଏହି ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର କାଳ ନିରୂପଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ସ୍ଥିର କରାଯାଇପାରିନାହିଁ। ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ଐତିହାସିକଙ୍କ ମତରେ ମେସୋପଟାମିଆ ସଭ୍ୟତା ପୂର୍ବରୁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା। କାରଣ ହରପ୍ପାର ସିଲ ବା ମୋହର ମେସୋପଟାମିଆର 'ଉର୍' ଓ 'କିଶ୍' ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି। ଏହି ସଭ୍ୟତା ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୨୫୦୦ରୁ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୫୦୦ ମଧ୍ୟରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଅନୁମାନ କରନ୍ତି। ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରୁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପ୍ରାଚୀନ ନଗରର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି। ଏହି ସମସ୍ତ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷର ହରପ୍ପା ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି। ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ। ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଜାବର ରୋପଡ଼, ଗୁଜୁରାଟର ଲୋଥାଲ ଏବଂ ଧୋଲାବୀରା, ରାଜସ୍ଥାନର କାଳିବନ୍‌ଗାଁ, ହରିୟାଣାର ବନ୍‌ୱାଲି ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ।

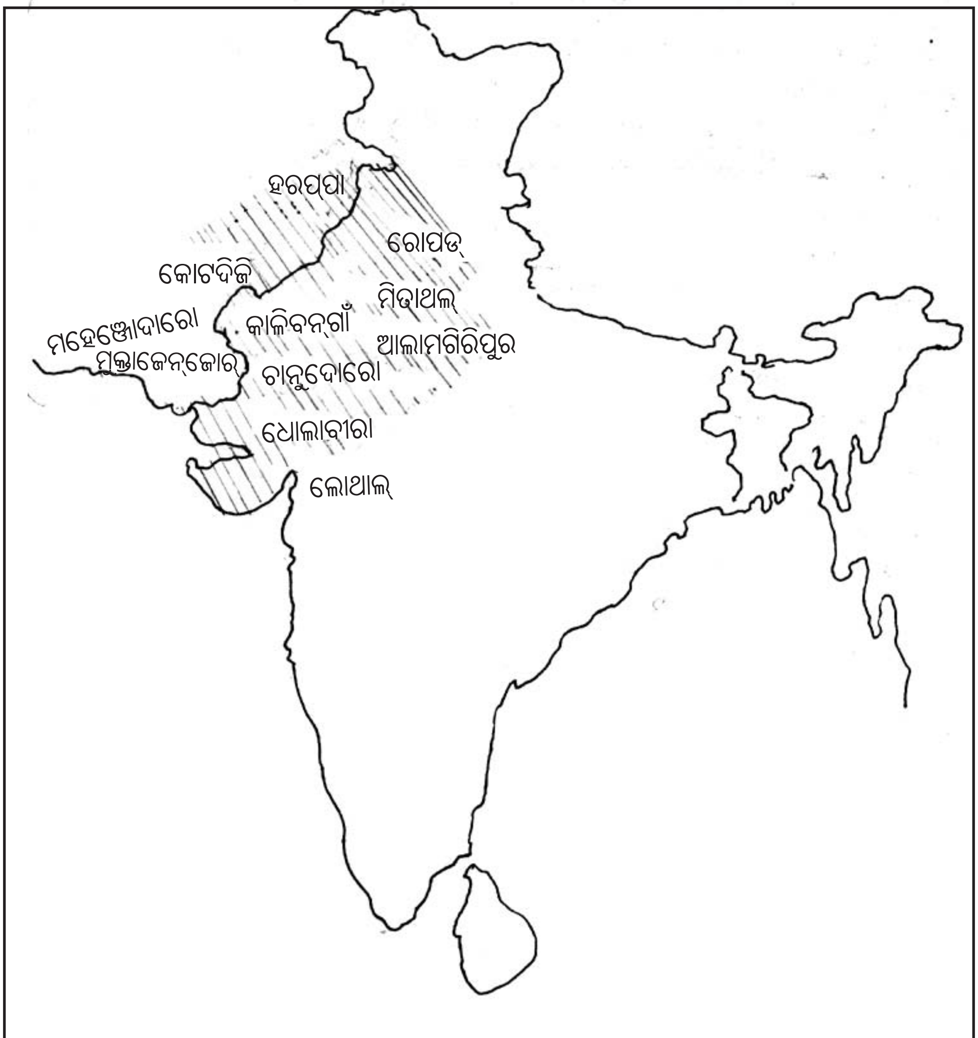

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ସମୂହ

ମହାନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା କେତେକ ସହରର ନାମ ମାନଚିତ୍ର ଦେଖି ତାଲିକା କର।

ନଗର ପରିକଳ୍ପନା :

ସହରର ଉପରିଭାଗର ସୁରକ୍ଷିତ ସ୍ଥାନ

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ମୁଖ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ନଗର ନିର୍ମାଣ। ଯୋଜନା ଅନୁଯାୟୀ ନଗର ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଥିଲା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଗରକୁ ଦୁଇଗୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା। ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା। ଚାରିପଟରେ ପ୍ରାଚୀର ଘେରି ରହିଥିବାରୁ ଏହା ଦୁର୍ଗପରି ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲା। ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଶାସକ, ରାଜକର୍ମଚାରୀ, ଧର୍ମଯାଜକ ଓ ବଣିକମାନେ ବାସ କରୁଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ। ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ଗୃହ, ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଶସ୍ୟାଗାର ରହୁଥିଲା। ଦ୍ୱିତୀୟଭାଗଟି ଏହାର ତଳଭାଗକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା। ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ଲୋକ, କୃଷକ, ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ବାସଗୃହମାନ ରହୁଥିଲା।

ନଗର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ

ନଗରର ପରିକଳ୍ପନା ଆଧୁନିକ ନଗରପରି ଉନ୍ନତ ଥିଲା। ଦୀର୍ଘ ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ରାସ୍ତା ସିଧା ଭାବରେ ସହରର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଲମ୍ବି ଥିଲା। ଏହି ରାସ୍ତାର ଶାଖା ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରକୁ ସମକୋଣରେ ଛେଦ କରୁଥିଲା। ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଓ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ଲମ୍ବି ଥିଲା। ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋର ମୁଖ୍ୟ ରାସ୍ତା ୮୦୦ମିଟର ଲମ୍ବ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ୧୦ ମିଟର ଥିଲା। ରାସ୍ତାର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଜଳ ଓ ଆବର୍ଜନା ଯିବା ପାଇଁ ପକ୍କା ନାଳ ରହିଥିଲା। ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗୁ ସମଗ୍ର ସହର ବର୍ଗକ୍ଷେତ୍ର ଓ ଆୟତକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା।

ବାସଗୃହ :

ରାସ୍ତାର ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ବାସଗୃହଗୁଡ଼ିକ ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା। ଘରଗୁଡ଼ିକ ପୋଡ଼ା ଇଟାରେ ତିଆରି କରାଯାଉଥିଲା। ଏହି ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ଏକମହଲା ବା ଦୁଇ ମହଲା ବିଶିଷ୍ଟ ଥିଲା। ଘର ମଧ୍ୟକୁ ଆଲୋକ ଓ ବାୟୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଝରକା ଓ ଦ୍ୱାର ରହୁଥିଲା। ଉପର ମହଲାକୁ ଯିବା ପାଇଁ କାଠରେ ତିଆରି ସିଡ଼ି ରହୁଥିଲା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାସଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅଗଣା ରହୁଥିଲା। ଅଗଣା ନିକଟରେ ଗାଧୁଆଘର ରହୁଥିଲା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରର ମଇଳା ପାଣି ଓ ଆବର୍ଜନା ଯିବା ପାଇଁ ଘର ଭିତରେ ଛୋଟ ନାଳ ରହୁଥିଲା। ସେହି ନାଳ ରାସ୍ତାର ମୁଖ୍ୟ ନାଳ ସହିତ ସଂଯୋଗ

ହେଉଥିଲା । ଏଥିରୁ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଅଧିକ ସଚେତନ ଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । କାଠରେ ନିର୍ମିତ ଘରର ଛାତ ସମତଳ ଥିଲା । ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଏକ କୋଠରୀ ବିଶିଷ୍ଟ ଛୋଟ ଘରେ ରହୁଥିଲେ ।

ସ୍ନାନାଗାର :

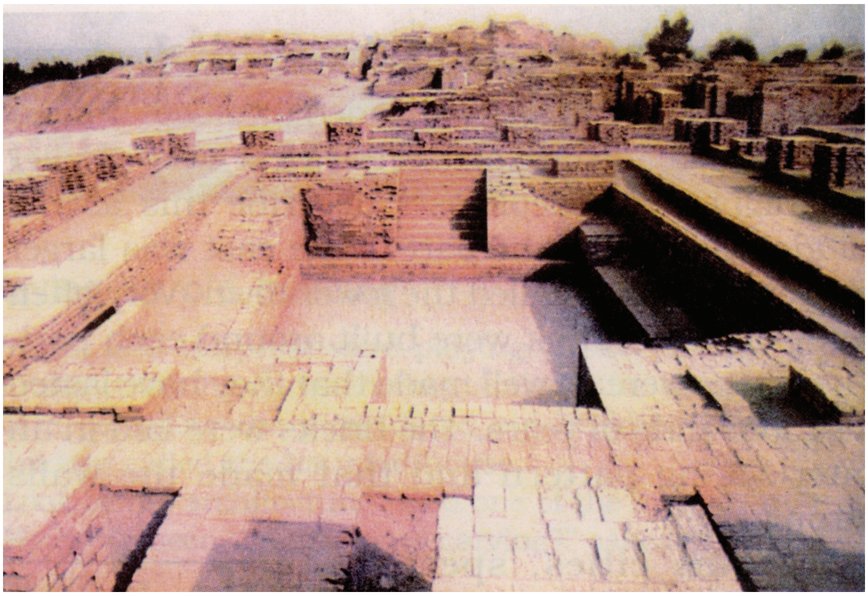

ମହେଞ୍ଜୋଦାରର ବୃହତ ସ୍ନାନାଗାର

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା ଏକ ବୃହତ ସ୍ନାନାଗାର । ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିବା ଏହି ସ୍ନାନାଗାର ଆୟତାକାର ବିଶିଷ୍ଟ ଥିଲା । ଏହାର ଲମ୍ବ ୫୫ ମିଟର, ପ୍ରସ୍ଥ ୩୩ ମିଟର ଓ ଗଭୀରତା ୮ ମିଟର ଥିଲା । ଏହାର କାନ୍ଥ ଓ ପାହାଚଗୁଡ଼ିକ ପୋଡ଼ାଇଟାରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ପାହାଚଗୁଡ଼ିକ ଜଳର ତଳଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବି ଥିଲା । ଏହି ପାହାଚଗୁଡ଼ିକ ଓସାରିଆ ଥିଲା । ସ୍ନାନାଗାର ଉପରି ଭାଗରେ ଏକ କୂଅ ରହିଥିଲା । ଏହି କୂଅରୁ ଜଳ ନଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ନାନାଗାରରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଉଥିଲା । ସ୍ନାନାଗାରରୁ ଜଳ ନିଷ୍କାସନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ନାନାଗାରର ନିମ୍ନଭାଗରେ ଏକ ନାଳ ମାଟି ତଳେ ବହୁ ଦୂରକୁ ଲମ୍ବି ରହିଥିଲା, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ଜଳ ନିଷ୍କାସିତ ହେଉଥିଲା । ସ୍ନାନାଗାର ଚାରିପାଖରେ ଛୋଟ ଛୋଟ କୋଠରୀମାନ ରହିଥିଲା ।

ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋର ସ୍ନାନାଗାର ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ସ୍ନାନାଗାର ମଧ୍ୟରେ କି କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖୁଛ, ଲେଖ ।

ଶସ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର :

ହରପ୍ପାର ସୁରକ୍ଷିତ ଭାଗର ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଶସ୍ୟାଗାର ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ଲମ୍ବ ୬୬ ମିଟର ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ୧୬ ମିଟର । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ରହିଥିଲା । ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଚଉଡ଼ା ଯାତାୟତ ପଥ ଥିଲା । ଏହି ବୃହତ ଶସ୍ୟାଗାରର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ କେତେକ ଗୋଲାକାର ଚଟାଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଚଟାଣଗୁଡ଼ିକ ଶସ୍ୟ ଅମଳ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋଠାରେ ଏକ ବିଶାଳ ଶସ୍ୟାଗାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ୪୮ ମିଟର ଲମ୍ବ ଓ ୧୫ ମିଟର ଚଉଡ଼ା ଥିଲା । କାଳିବନ୍‌ଗାଁ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶସ୍ୟାଗାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ତୁମ ଘରେ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଓ କିପରି ଭାବେ ସାଇତି ରଖାଯାଏ, ଲେଖ ।

ସଭାଗୃହ :

ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ନଗର ମଧ୍ୟରେ ୭୦ମିଟର ଲମ୍ବ ଓ ୨୩ମିଟର ପ୍ରସ୍ଥ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗୃହ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଏହା ୨୫ ଗୋଟି ଖମ୍ବ ବିଶିଷ୍ଟ ପୋଡ଼ାଇଟାରେ ତିଆରି ଗୃହ ଥିଲା । ଏହି ଗୃହରେ ପାଞ୍ଚୋଟି କୋଠରୀ ଥିଲା। ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଏହି ଗୃହଟି ସଭା କିମ୍ବା ପ୍ରାର୍ଥନା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା।

ସାମାଜିକ ଜୀବନ :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ କିମ୍ବା ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜଣାନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଜୀବିକା ଅନୁଯାୟୀ ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଉଅଛି।

କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ କୃଷିକୁ ମୁଖ୍ୟ ଜୀବିକା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ନଦୀ କୂଳର ଉର୍ବର ସମତଳଭୂମି କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଥିଲା। ସେମାନେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରକାର ଲଙ୍ଗଳ ବ୍ୟବହାର କରି କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ। ଏମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଗହମ, ଯଅ ଓ କପା ଚାଷ କରୁଥିଲେ। ଗହମ ଓ ଯଅରୁ ଅଟା ପ୍ରସ୍ତୁତକରି ରୁଟି ଖାଉଥିଲେ। ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଫଳ, ମାଛ, ମାଂସ, ଅଣ୍ଡା, ଖାଉଥିଲେ। ଖଜୁରି କୋଳି ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ଥିଲା।

ଚାଷକାମ ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଦରକାରହୁଏ, ତାହାର ତାଲିକା କର।

ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ଅଳଙ୍କାର :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ କପା ଓ ପଶମର ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ବିଶେଷକରି କପା ଚାଷକରି ସେଥିରୁ ସୂତାକାଟି ଲୁଗା ବୁଣୁଥିଲେ। ଏହି ଲୁଗା ଉଭୟ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ। ପଶମର ଲୁଗା ତିଆରି କରି ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ପୁରୁଷମାନେ ଲୁଙ୍ଗି ପରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଘାଗରା ପରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟ ଦେହରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ହାର, ମୁଦି, ଅଣ୍ଟାସୂତା, ବାଜୁବନ୍ଧ,ବଳା, କାନଫୁଲ, ନାକଫୁଲ ଇତ୍ୟାଦି ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ଧନୀ, ବଣିକ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ସୁନା, ରୂପା ଓ ହାଡ଼ରେ ତିଆରି ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ଗରିବ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ତମ୍ବା, ହାଡ଼, ପୋହଳା ଓ ମାଟି ନିର୍ମିତ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧୁଥିଲେ। ପୁରୁଷମାନେ ଲମ୍ବା କେଶ ଓ ଦାଢ଼ି ରଖୁଥିଲେ। ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ହାତୀଦାନ୍ତ ଓ ଶିଙ୍ଗ ତିଆରି ପାନିଆ ତଥା ମୁଣ୍ଡ କଣ୍ଟା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ।

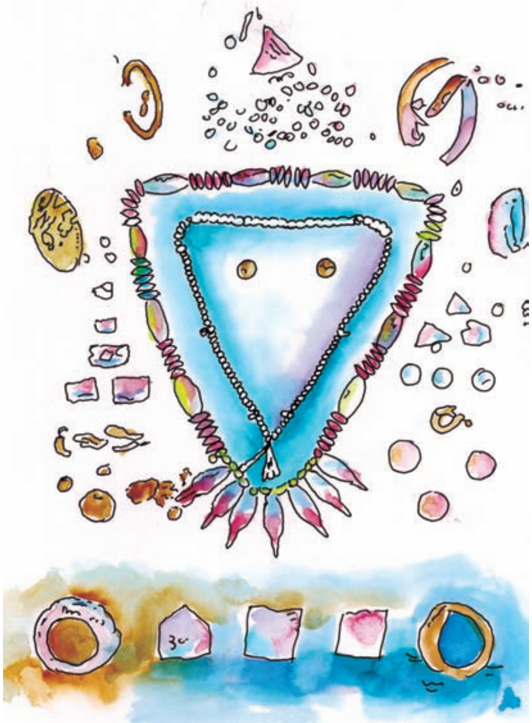

ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋରୁ ମିଳିଥିବା ଅଳଙ୍କାର

ଶିଳ୍ପକଳା :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ମାଟି ଶିଳ୍ପ ଓ ଧାତୁ ଶିଳ୍ପରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ। ସୁନା, ରୂପା, ତମ୍ବା, ଟିଣ ଏବଂ ଦସ୍ତା ଧାତୁର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ତିଆରି କରୁଥିଲେ। ଗୃହର ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ଯଥା - ଥାଳି, ପାତ୍ର, ଗରା,କୁଣ୍ଡ, କ୍ଷୁର, ଛୁଞ୍ଚି, ଦାଆ, ଖଣ୍ଡା, ତୀର, ବର୍ଚ୍ଛାଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ତିଆରି କରୁଥିଲେ। କେତେକ କାରିଗର କଂସାର ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଅଳଙ୍କାରମାନ ତିଆରି କରୁଥିଲେ। ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋଠାରେ ଏକ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ବା କଂସା ଧାତୁର ନୃତ୍ୟରତା ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ମିଳିଅଛି।

କଂସାରେ ନିର୍ମିତ ନୃତ୍ୟରତା ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଧାନ ଶିଳ୍ପ ଥିଲା ମାଟିପାତ୍ର ନିର୍ମାଣ। ଚକ ବ୍ୟବହାର କରି ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ମାଟିପାତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ। ମାଟିରେ ହାଣ୍ଡି, ମାଠିଆ, ସୁରେଇ,ଥାଳି, ପିଆଲା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ଉପକରଣ ଗଢୁଥିଲେ। ଏହି ମାଟିପାତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କୁଥିଲେ। ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନାନା ରଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ। ପିଲାମାନଙ୍କ ଖେଳନାଗୁଡ଼ିକ ମାଟିରେ ତିଆରି ହେଉଥିଲା। ଚକଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ଗାଡ଼ି, ବିଭିନ୍ନ ପଶୁ ଓ ପକ୍ଷୀ, ମଣିଷ, ହୁଇସିଲ ଇତ୍ୟାଦି ମାଟିରେ ତିଆରି କରି ତାକୁ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗ ଦେଉଥିଲେ।

ମାଟି ପାତ୍ର

ମାଟିରେ ତିଆରି ଶଗଡ଼

ତୁମ ଘରେ ଥିବା ମାଟିରେ ତିଆରି ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଲେଖ।

ମୋହର :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ପୋଡ଼ାମାଟିର ମୋହର ମିଳିଅଛି। ଏହି ମୋହରଗୁଡ଼ିକରୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନଧାରା ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଜଣାପଡ଼େ। ଏହି ମୋହରମାନଙ୍କରେ ବୃଷଭ, ମଇଁଷି, ଗୟଳ, ହସ୍ତୀ, ସର୍ପ, କୁମ୍ଭୀର, ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷ ତଥା ବହୁ ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯୋଗାସନ

ଚିତ୍ର ଓ ଲିପି ମୁଦ୍ରିତ ମୋହର

ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମୋହରରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଲିପି ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । ଏହାକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପଢ଼ାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ, ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୂଚନା ଦେଉଛି ।

ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶର ମୋହର

ବାଣିଜ୍ୟ :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର କେତେକ ମୋହରରେ ଡଙ୍ଗାର ଛବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଲୋକମାନେ ନୌବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବଳକାଶସ୍ୟ, ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର, ମାଟି ପାତ୍ର ଇତ୍ୟାଦିକୁ ନେଇ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର କରୁଥିଲେ । ଗୁଜରାଟର ଲୋଥାଲ୍‌ଠାରେ ପୋତାଶ୍ରୟର ଅବଶେଷ ମିଳିଛି । ସେମାନେ ଭାରତ ଭିତରେ ଏବଂ ବାହାର ଦେଶ ଯଥା , ଆଫ୍‌ଗାନିସ୍ଥାନ ଓ ମେସୋପଟାମିଆ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି ।

ଗୁଜୁରାଟର ଲୋଥାଲ୍ ଠାରେ ଥିବା ପୋତାଶ୍ରୟ

ଲିପି :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଭାଷା ଏବଂ ଲିପି ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଆମକୁ କିଛି ଜଣାନାହିଁ । ମୋହରଗୁଡ଼ିକରୁ ମିଳିଥିବା ଚିହ୍ନକୁ ଦେଖି କୁହାଯାଇପାରେ କି ସେମାନେ ଛବି ଲିପି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏବେ ୪୦୦ରୁ ଅଧିକ ଚିହ୍ନ ବା ଛବି ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି । ଏହି ଛବି ଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନେ ମନର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ।

ଧର୍ମ :

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାରେ କୌଣସି ମନ୍ଦିର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିନାହିଁ । ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି, ତମ୍ବା କିମ୍ବା ପୋଡ଼ା ମାଟିର ମୋହର ଉପରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖି ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ସେମାନେ ପଶୁପତି, ଦେବୀ, ବୃଷଭ, ସର୍ପ, ବୃକ୍ଷ, ଆଦିଙ୍କୁ

ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି

ପୂଜା କରୁଥିଲେ । କେତେକ ମୋହରରେ ମାତୃକା ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତେଣୁ ଲୋକମାନେ ଦେବୀ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ରହିଥାଏ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଶବଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ସମାଧି ଦେଉଥିଲେ । ମୃତବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ତାର ଅଳଙ୍କାର, ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ପାତ୍ର, ଦର୍ପଣ, ବାଡ଼ି ଆଦି ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକୁ ପୋତି ଦେଉଥିଲେ ।

ପଶୁପତି ମୂର୍ତ୍ତି

ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନ :

ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ବେଳକୁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପତନ ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କାରଣ ଦାୟୀ । ଯଥା :

- ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଘଟଣା ହେତୁ ଏହି ସଭ୍ୟତାର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ସିନ୍ଧୁନଦୀରେ ବନ୍ୟା ଆସିବା ଫଳରେ ଲୋକମାନେ ନଗର ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଜାଗାକୁ ପଳାଇଯାଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ପଳାଇଥିଲେ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଏ ସଭ୍ୟତା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।
- କେତେକ ଐତିହାସିକ କହନ୍ତି ବାରମ୍ବାର ଭୂମିକମ୍ପ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସଭ୍ୟତା ମାଟି ତଳେ ପୋତି ହୋଇଯାଇଛି ।
- ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସଭ୍ୟତା ଲୋପ ପାଇଛି । ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋଠାରେ ଗଣ ହତ୍ୟାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି । ସେଠାରେ ମିଳିଥିବା କଙ୍କାଳଗୁଡ଼ିକରେ ତୀକ୍ଷଣ ଅସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଆଘାତର ଦାଗ ରହିଥିବାରୁ ଏହା ଅନୁମାନ କରାଯାଇଛି ।
- କେତେକ ଐତିହାସିକ କହନ୍ତି ଯେ ମହାମାରୀ ପ୍ଲେଗ୍ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନ ପାଇଁ ଦାୟୀ । କାରଣ, ବିଭିନ୍ନ ରାସ୍ତାମାନଙ୍କରେ କଙ୍କାଳଗୁଡ଼ିକ ପଡ଼ିଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ୫୦ଟି ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ଦିଅ ।

କ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ନିଦର୍ଶନ ଭାରତର କେଉଁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ମିଳିଛି ?

ଖ) ହରପ୍ପା ଓ ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ସହର ଦୁଇଟି କେବେ ଓ କାହା ଦ୍ୱାରା ମାଟିତଳୁ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଥିଲା ?

ଗ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାକୁ କାହିଁକି ଭାରତର ପ୍ରଥମ ନଗର ସଭ୍ୟତା କୁହନ୍ତି ?

ଘ) ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ସହରରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିବା ସ୍ନାନାଗାରର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ କିପରି ଥିଲା ?

ଙ) ହରପ୍ପା ନଗରର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖ।

ଚ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନଙ୍କ ବାସଗୃହଗୁଡ଼ିକର ଗଠନଶୈଳୀ କିପରି ଥିଲା ?

ଛ) ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋଠାରେ ଆବିଷ୍କୃତ ସ୍ନାନାଗାରର ନିର୍ମାଣଶୈଳୀ କିପରି ଥିଲା ?

ଜ) ହରପ୍ପାଠାରେ ଥିବା ଶସ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଦିଅ।

ଝ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନଙ୍କର ବେଶ ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାର କେଉଁ ପ୍ରକାର ଥିଲା ?

ଞ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ମାଟିଶିଳ୍ପ ଓ ଧାତୁ ଶିଳ୍ପରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ ବୋଲି କିପରି ଜଣାପଡ଼େ ?

ଟ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାରେ ଲୋକମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ?

(ଠ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପତନର କାରଣଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ? କେଉଁ କାରଣଟିକୁ ତୁମେ ଅଧିକ ଦାୟୀ କରିବ ଓ କାହିଁକି ?

ଡ଼) କେଉଁ କେଉଁ ତଥ୍ୟରୁ ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ପୂଜା ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ଜାଣି ପାରିବା ଉଲ୍ଲେଖ କର।

୨. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୩୦ଟି ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ଲେଖ।

କ) ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋରେ ଥିବା ସ୍ନାନାଗାରର ଜଳ ପ୍ରବେଶ ଓ ନିଷ୍କାସନର ଉପାୟ ଲେଖ।

ଖ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ସଭାଗୃହ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ କିପରି ଥିଲା ?

ଗ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ କେଉଁ ଶିଳ୍ପକଳାରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ ଓ ସେମାନେ କେଉଁ ଧାତୁର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିଥିଲେ ?

ଘ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ କେଉଁ ଉପାୟରେ ଶବ ସଂସ୍କାର କରୁଥିଲେ ?

ଙ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ କେଉଁ ଜିନିଷ ଖାଦ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ?

୩. ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ।

କ) ହରପ୍ପା ଓ ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ ସଭ୍ୟତାକୁ ସିନ୍ଧୁ ସଭ୍ୟତା କାହିଁକି କୁହାଯାଏ ?

ଖ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ କେଉଁ ଲିପି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ?

ଗ) 'ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଘ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ କେଉଁ ଚଷ କରୁଥିଲେ ?

ଙ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଧାନ ଶିଳ୍ପ କ'ଣ ଥିଲା ?

୪. ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦବାଛି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର।

କ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଘରଗୁଡ଼ିକ ______________ ରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା।

(ପୋଡ଼ାଇଟା, ପଥର, ମାଟି, ଚୂନ ପଥର)

ଖ) ହରପ୍ପା ସହରଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ____________ ରେ ଅବସ୍ଥିତ ।
(ଭାରତ, ପାକିସ୍ଥାନ, ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ, ବେଲୁଚିସ୍ଥାନ)

ଗ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ____________ ଧାତୁର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିନଥିଲେ ।
(ତମ୍ବା, କଂସା, ଟିଣ, ଲୁହା)

ଘ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନେ ____________ ଚାଷ କରୁଥିଲେ ।
(ଧାନ, ବାଜରା, କପା, ଝୋଟ)

୫. 'କ' ସ୍ତମ୍ଭର ଶବ୍ଦ ସହିତ 'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ ବାଛି ଯୋଗ କର ।

'କ' ସ୍ତମ୍ଭ	'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭ
ଲୋଥାଲ୍	ସ୍ନାନାଗାର
ମହେଞ୍ଜୋଦାରୋ	ରାବୀନଦୀ
ଛବିଲିପି	ସମତଳ
ହରପ୍ପା	ପୋତାଶ୍ରୟ
ଘରରଛାତ	ମୋହର
	ଭାରତ

୬. ରେଖାଙ୍କିତ ପଦଗୁଡିକୁ ବଦଳାଇ ଭ୍ରମ ସଂଶୋଧନ କର ।

କ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ଭାତ ଥିଲା ।

ଖ) ଶସ୍ୟାଗାରଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ଶସ୍ୟ ଅମଳ କରିବା ପାଇଁ ରହିଥିଲା ।

ଗ) ହରପ୍ପାରେ ଘରର ଉପର ମହଲାକୁ ଯିବାପାଇଁ ପଥରରେ ତିଆରି ସିଡ଼ି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।

ଘ) ହରପ୍ପା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀମାନେ ବେପାର ବାଣିଜ୍ୟକୁ ମୁଖ୍ୟ ଜୀବିକା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ତୁମ ଘରେ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଓ କିପରି ଭାବେ ସାଇତି ରଖାଯାଏ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଲେଖ ।